

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА МУСТАҚИЛ ЎҚУВ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ БЎЙИЧА АЙРИМ КЎРСАТМАЛАР

DOI: 10.53885/edinres.2021.35.32.022

Н.О.Жўраева

Бухоро давлат университети

***Аннотация.** Бугунги фан ва техника ривожланган даврда талабалар билимини мустаҳкамлашда мустақил таълимнинг ўрни алоҳида аҳамият касб этади. Шу нуқтаи назардан мустақил таълимни бажаришда талабаларда ўзига бўлган ишончни ошириш, мустақил билим олиш, мустақил ишланиш ва мустақил ўз устида ишлашга ўргатиш бугунги кунда жуда муҳимдир. Бу ишимизда талабалар мустақил таълимини ташкил этишда эътибор қаратилиши лозим бўлган жиҳатлар, талабаларга берилиши керак бўлган кўрсатмалар ҳақида қисқача тўхталиб ўтилган.*

***Калит сўзлар.** талаба, ўқитувчи, мустақил таълим, аудитория, билим, кўникма, малака.*

НЕКОТОРЫЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Н. О. Джураева

Бухарский Государственный Университет

***Аннотация.** В современном мире науки и технологий роль самостоятельного образования в укреплении знаний учащихся приобретает особую важность. В связи с этим сегодня очень важно повысить уверенность студентов в себе, при выполнении самостоятельной работы, при самостоятельном развитии и самостоятельном обучении. В настоящей работе мы кратко обсудим аспекты, которые необходимо учитывать при организации самостоятельной работы студентов, инструкции, которые следует дать студентам.*

***Ключевые слова:** студент, преподаватель, самостоятельное образование, аудитория, знания, навыки, квалификация.*

SOME RECOMMENDATIONS FOR ORGANIZING INDEPENDENT EDUCATIONAL ACTIVITIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

N.O.Djuraeva
Bukhara State University

Abstract. *In the modern world of science and technology, the role of independent education in strengthening student knowledge is of particular importance. In this regard, today it is very important to increase students' self-confidence, when doing independent work, with independent development and self-study. In this paper, we will briefly discuss the aspects that need to be taken into account when organizing students' independent work, instructions that should be given to students.*

Key words: *student, teacher, independent education, audience, knowledge, skills, qualifications.*

Ўқув материалларининг талабалар томонидан мустақил ўзлаштирилишини такомиллаштиришмасдан замонавий таълим олдига қўйилган вазифаларни талаб даражасида бажаришнинг умуман имкони йўқ.

Мустақил билим олиш назарияси ва технологияда ҳам педагогик тамойиллар асосий ролни ўйнайди. Мустақил билим олаётган субъектни таълим жараёнида ҳеч ким ўқишга мажбур этмаслиги муҳимдир. Зеро “Юзта ўқитувчи ёлла, лекин ўзинг ўзингни мажбурлай олмасанг, ўзингдан ўзинг талаб қила билмасанг, уларнинг ҳеч бири сенга ёрдам бера олмайди”-деган эди украин педагоги Василий Сухомлинский.

Мустақил билим олиш сабабларининг ривожланиши субъектни ижодий фаолиятини ташкил этишга ундайди ва шу билан унинг олдига - мустақил билим олиш қандай бўлиши керак деган саволни қўяди.

Мустақил билим олиш технологияси ва мустақил билим олиш сабаблари бир-бири билан боғлиқдир: аниқ натижага эриша олишига ишонмаслик таълим олувчини мустақил билим олишдан ҳар қандай бошқа сабаблардан кўра кўпроқ чўчитади ва мустақил ишланишига тўсқинлик қилади.

Мустақил билим олиш технологиясини яратиш бир неча алоҳида муаммоларни ҳал этишни кўзда тутаяди. Улар орасида мунтазам билим олишнинг мақсадини қўйиш муаммоси алоҳида ажралиб туради. Агарда таълим олиш умумий ривожланишни таъминлашга хизмат қилса, мустақил билим олишнинг мақсади эса касбий шаклланиш ёки касбий маҳоратни ўстиришга хизмат қилиш бўлиб ҳисобланади.

Мустақил билим олишни таъминлашга имкон берадиган топшириқлар тушунча, сабаб ва қадриятли йуналишларни ўзлаштириши паст даражали ва қоникарсиз бўлган талабалар учун қулай шароитни яратишни кўзда тутди. Биргина муваффақиятни ҳис этиш ҳам талабани мустақил билим олишга ундовчи психологик ҳолатни юзага келтиради.

Талабанинг мустақил иши унинг аудиторияда ва ундан ташқарида, ўқитувчи раҳбарлигида ёки ўқитувчи иштирокисиз амалга ошириладиган мустақил иш мажмуини англатади. Лекин, ҳамма талабалар ҳам ўқитувчи иштирокисиз мустақил изланади деб айта олмаймиз.

Чунки талабаларнинг аксариятида ўзига бўлган ишончнинг йўқлиги уларнинг мустақил билим олишларига тўсқинлик қилади. Шундай экан, талабаларнинг ўзига бўлган ишончини, ошириш учун мустақил таълимни бажаришда мустақил ишни бажарувчини дастлаб фан бўйича билимларини бойитиш, ҳар бир фан ҳаётнинг ҳар бир жабҳасида кераклигини аниқ мисоллар ёрдамида изланувчига етказиш зарур.

Мустақил таълимни ташкил қилиш ҳозирда талабалар орасида мустақил таълимни ташкил этишдаги мавжуд муаммоларни ҳал қилишга ёрдам беради. Ҳозирда таълим олувчилар орасида мустақил таълимни ташкил этишдаги муаммолар қуйидагилар:

- вазифаларни ҳамма талабаларнинг бажармаслиги;
- талабаларда ўзига бўлган ишончнинг йўқлиги;
- талабалар нутқ маданиятининг яхши ривожланмагани;
- талабаларни баҳолашда вақтнинг етишмаслиги;

Мустақиллик-шахснинг алоҳида хусусияти, лаёқати, фаоллиги диққатини жамлаш қобилияти, қўйилган мақсадга эришиш йўлида бор кучини сарф этиш каби хусусиятлар бирлигидир.

Шу нуқтаи назардан айтганда, мамлакатимизда ўтган давр мобайнида таълим тизимини ривожлантиришга давлат сиёсати даражасида эътибор қаратилиб, ўғил-қизларимизнинг жаҳон андозаларига мос шароитларда билим олиши, жисмоний ва маънавий жиҳатдан етук инсонлар бўлиб улғайишини таъминлаш, қобилияти ҳамда иқтидор, интеллектуал салоҳиятини юзага чиқариш борасида кенг кўламли ишлар амалга оширилди. Юқори малакали мутахассислар тайёрлаш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бири ҳисобланади. Талабаларга юқори даражадаги билимни ўқув аудиториясидаги машғулотлар тўлиқ бера олмайди. Буни амалга оширишда мустақил ўқув фаолияти тўлдирувчи ривожлантирувчи вазифасини бажаради.

Шу ўринда мустақил таълим тушунчасига изоҳ бериб ўтсак.

Мустақил таълим-олинган билим, кўникма ва малакаларни мустақамлаш, қўшимча маълумот ёки материални мустақил ўрганиш мақсадидаги ўқув шакли.

Талабалар ўқитувчининг бевосита иштирокисиз ёки билвосита бошқарувида, у берган вазифа, дарслик асосида индивидуал бажарадиган

иши мустақил иш ҳисобланади. Талабаларнинг мустақил иши ўқув жараёнининг ажралмас қисмидир.

Мустақил фаолият муайян фандан ўқув дастурида белгиланган ҳамда талаба томонидан ўзлаштирилиши лозим бўлган билим, кўникма ва малакаларни шакллантиришни амалга оширишга хизмат қилади, ўқитувчи маслаҳати ва тавсиялари асосида аудитория ёки аудиториядан ташқарида бажарилади. Фаннинг хусусиятидан келиб чиқиб, мустақил иш турлари бўйича топшириқлар ишлаб чиқилади.

Ўзбекистон Республикасида Кадрлар тайёрлаш миллий дастури талабига мувофиқ талабаларнинг мустақил ишини ташкил этишга катта эътибор бериб келинмоқда. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2005 йил 21 февралдаги «Талабалар мустақил ишини ташкил этиш тўғрисида»ги 34-сонли буйруғи билан тасдиқланган «Талабалар мустақил ишини ташкил этиш, назорат қилиш ва баҳолаш тартиби тўғрисида»ги Намунавий низомда қуйидагилар аниқ белгиланган:

- талабалар мустақил ишининг мақсад ва вазифалари;
- талаба мустақил ишининг ташкилий шакллари;
- талаба мустақил ишининг ахборот таъминоти;
- талаба мустақил ишини назорат қилиш ва баҳолаш.

Мазкур низомда талабалар мустақил ишининг мақсад ва вазифалари, шакллари, ахборот таъминоти, назорат қилиш турлари ва баҳолаш мезонлари кўрсатиб берилган.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2009 йил 14 августдаги 286-сонли буйруғининг 1-иловасида «Талабалар мустақил ишини ташкил этиш ва назорат қилиш бўйича йўриқнома»да талабалар мустақил ишини самарали олиб бориш учун янада кенгрок ва чуқуррок маълумот берилган.

Талабаларнинг мустақил таълимидан асосий мақсадлар қуйидагилардан иборатдир:

- янги билим олиш усуллари эгаллаш, жараёнларни мустақил таҳлил қила олиш;
- аудиториядаги машғулотларда олган билимларини мустаҳкамлаш, чуқурлаштириш, кенгайтириш ва тартибга солиш;
- меъёрий-ҳуқуқий актлар, маълумотлар ва махсус адабиётлар билан ишлашни ўрганиш;
- ўқув материалларини мустақил ўрганиш;
- фаоллиги, билим орттириши, ижодий ташаббуси, масъулияти ва тартиблигини ривожлантириш;
- олган билимларини амалиётда қўллай олишни шакллантириш;
- мустақил фикр юритиш, ўз-ўзини ўстириш, ўзининг режасини амалга оширишни шакллантириш;

- тадқиқот қила олиш қобилиятини ривожлантириш

Талабалар мустақил таълимнинг асосий вазифаси мустақил равишда маълумотлар топиш усули билан билим олишни ривожлантириш, ўқув жараёнига ижодий ёндашишга фаол қизиқишни шакллантиришдан иборат.

Талабалар мустақил равишда курс ишлари, курс лойиҳаси, битирув малакавий иши ва магистрлик диссертацияларини тайёрлаётганларида қўйилган муаммоларни чуқур таҳлил қилиб, ўзларининг мустақил асосланган фикр ва хулосаларини чиқаришлари керак.

Замонавий педагогик технологияга кўра, таълим олувчилар ўқиш жараёнида иложи борича мустақил ўрганишлари керак, педагог эса бу мустақил меҳнатни бошқариш, талабаларга керакли материалларни бериб бориши лозим.

Мустақил таълимни тўғри ташкил этиш билим бериш ва тарбияда жуда катта аҳамиятга эга. Педагогнинг асосий вазифаси ҳар бир талабанинг ҳаётда ўз ўрнини топишга ёрдам беришидир. Бунга эришиш учун мустақил таълимни ривожлантириш зарур. Мустақил таълимга топшириқ берилаётганда қуйидагиларга катта эътибор бериш керак:

- талаба олдида аниқ мақсад қўйиш;

- бажариладиган ишнинг алгоритмининг таклиф қилиш;

- адабиётларни тавсия қилиш; ишни ба-жариш шакли ва муддатлари белгиланиши;

- ишни ташкил қилишда бериладиган маслаҳат;

- муддатлари белгиланиши ва баҳолаш мезонларини аниқлаш.

Ўқиш жараёнида мустақил таълимни қуйидаги икки гуруҳга бўлиш мумкин: аудиториядаги мустақил таълим ва аудиториядан ташқарида бажариладиган мустақил таълим.

Аудиториядан ташқарида бажариладиган мустақил таълимда талабалар педагоглар томонидан берилган топшириқларни ўқитувчининг иштирокисиз бажарадилар.

Педагог биринчи дарснинг ўзидаёқ талабаларга фан учун ажратилган соат, мустақил ишнинг турлари, назоратнинг усул ва шакллари ҳамда муддати, натижаларни баҳолаш мезонлари, мустақил ишнинг аҳамияти ва зарурлигини тушунтиради.

Мустақил таълим аудиторияда педагог раҳбарлигида олиб борилганда, мустақил фаолиятни олиб бориш учун талаба бевосита педагогдан топшириқлар ва тавсиялар олади.

Педагог эса назорат қилади ва нотўғри бажарилган вазифаларни тўғрилаб, бошқарув функциясини бажаради. Аудиторияда олиб бориладиган турли хил машғулотларда талаба бевосита педагогнинг раҳбарлиги ёки унинг иштирокида мустақил ишни бажаради.

Мустақил таълимда талаба фақатгина педагогдан билим олмай, ўзаро бир-биридан ҳам ўрганади.

Аудиториядан ташқарида бажариладиган мустақил ишлар қуйидаги турларда амалга оширилади:

- маъруза, амалий машғулотлар, семинар ва лабораторияларга тайёргарлик;

- ўқув режадаги фанларнинг маъруза машғулотларида ўрганилмайдиган мавзуларини мустақил ўрганиш;

- интернетдан керакли маълумотларни излаб топиш;

- курс ишлари, курс лойиҳалари, битирув малакавий ишлар ва магистрлик диссертацияларни тайёрлаш;

- ахборот-ресурс маркази каталоги орқали мустақил равишда адабиётларни излаш;

- ўқув аудиоёзувларини эшитиш, видео-материалларни кўриш;

- ўрганилаётган мавзу бўйича дарслик, ўқув қўлланмаларни ўрганиш;

- назорат ишларини бажариш;

- мавзулар бўйича докладлар, рефератлар ва эсселар ёзиш;

- семинар ва конференцияларда маъруза қилишга тайёргарлик қилиш;

- амалий машғулотларда берилган масала ва мисолларни ечиш;

- ўқув материалларини тизимли ўрганиш мақсадида альбом, жадвал, схема, ребус, тестлар ва кроссворд тузиш;

- ўрганилаётган мавзулар бўйича алоҳида талаба ёки бир гуруҳ талабалар қўргазмаларни қўлланмалар тайёрлаши;

- мустақил ўрганилаётган саволларни консектлаш;

- маърузада олинган билимларни мустаҳкамлаш мақсадида тестлар ечиш;

- ижодий ва илмий ишларни бажариш;

- талабаларнинг илмий жамиятлар ва тўғаракларда иштирок этиши;

- танловлар ва олимпиадаларда қатнашиш;

- ўтган амалиёт бўйича ҳисоботлар, талабалар конференцияларига илмий докладлар тайёрлаш;

- ҳисоб-китоб ва график ишларни бажариш;

- жорий, оралиқ ва якуний назоратларга тайёргарлик кўриш;

- монографияларни консектлаш.

Бизнинг фикримизча, мустақил таълим самарадорлигини ошириш учун авваламбор мустақил таълимга ажратилган соат улушини қўпайтириш керак. Педагог талабаларни мустақил ишларни бажаришга йўналтириши учун малакасини ошириш лозим, педагоглар мустақил таълимни самарали ташкил этиши ва талабаларни мустақил ишларни бажаришга психологик тайёрлаши керак.

Маълумки, илғор хорижий давлатлар тажрибасида таълим кредит соатлар асосида олиб борилади. Талабаларнинг мустақил иши расмий равишда кредит соатларга киритилмайди ва назорат қилинмайди, чунки техник жиҳатдан назоратни амалга ошириш жуда мураккабдир. Лекин

ҳар бир кредит соатига 2 соатдан мустақил иш режалаштирилади ва талабалар томонидан бажарилади.

Бизнинг тадқиқот ишимиз олий таълим тизимидаги барча йўналишлардаги талабаларнинг таълим жараёнида мустақил ўқув фаолиятини ташкил этишга оид бўлиб, талабалар томонидан мустақил равишда жавоб ёзишни (реферат ёки ҳисобот шаклида) талаб этувчи саволлар, талабаларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантиришга йўналтирилган топшириқлар ишлаб чиқилиши ва уларни ўрганишда замонавий коммуникацион воситалардан самарали фойдаланиш ҳақида.

Биз шартли равишда тажрибамиздан келиб чиқиб, мустақил ишларни уч турга ажратишни лозим деб топдик:

1. Ёзма мустақил топшириқларга қуйидагилар киради: ҳисоблаш учун берилган вазифаларни бажариш, умумлаштирувчи ва такрорланувчи жадвалларни тўлдириш, технологик хариталарни ишлаб чиқиш, лаборатория, амалий ишлар тўғрисида ҳисоботлар тузиш, турли органайзерлар асосида талабалар фаолиятини ташкил этиш ва бошқалар.

2. График мустақил топшириқларга қуйидагиларни киритиш мумкин: турли лойиҳаларни тайёрлаш, чизмачилик ишларини эскизлаштириш, кесмалар ва кесишмаларни тасвирлаш (айрим детал ва тугунларни чизиб кўрсатиш ва ҳоказо), схемалар, графиклар, диаграммаларни тузиш, кузатиш натижаларини тасвирлаш ва шунга ўхшаш вазифаларни ўз ичига олади.

3. Амалий характердаги мустақил топшириқларга қуйидаги вазифаларни киритиш мумкин: талабалар ўқитувчининг топшириғи асосида мустақил ишни бажариш жараёнида буюм ва маҳсулотларни тайёрлаш, жиҳоз ва асбоб-ускуналарни таъмирлаш, маҳсулотга ишлов бериш, ҳисоблаш, янги мосламаларни лойиҳалаш, макет ва моделлар, намуналар тайёрлаш каби ишларни амалга оширадilar.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги «Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-4732-сонли фармони. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2015 й., 24-сон, 312-модда.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2005 йил 21 февралдаги «Талабалар мустақил ишини ташкил этиш тўғрисида»ги 34-сонли буйруғи.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2009 йил 14 августдаги «Талабалар мустақил ишини ташкил этиш ва назорат қилиш бўйича йўриқнома тўғрисида»ги 286-сонли буйруғи.

Ҳасонбоев Ж., Тўрақулов Х. ва бошқалар. Педагогика фанидан изоҳли луғат. – Т.: «Фан ва технологиялар», 2009. -355-б.